

FIGYELŐ

A Magyar Könyvtárosok Szabó Ervin Köre. A magyar könyvtárosok általános kívánsága volt, hogy meg kell őrizni és a mai, megújult magyar könyvtárügy számára is hasznosítani kell a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének évtizedes hagyományait, meg kell találni a lehetőséget arra, hogy az egyesületi élet a mai formák között is fellendüljön.

A Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat keretében működő Könyv-, Könyvtár- és Sajtótörténeti Munkabizottság a múlt év őszén kezdte meg az új magyar könyvtáros egyesület szervezését, melyet a magyar könyvtáros múlt egyik legkiemelkedőbb alakjáról, SZABÓ ERVINRŐL neveztek el. Az egyesület működési szabályzatának kidolgozása és jóváhagyása után július 6-án egy könyvtáros klubest keretében VARJAS BÉLA, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója, a Munkabizottság elnöke bejelentette a Magyar Könyvtárosok Szabó Ervin Körének megalakulását, és ismertette a Kör működési szabályzatát. A szabályzatot, mivel az valamennyi magyar könyvtáros érdeklődésére számot tarthat, teljes egészében közöljük.

A Magyar Könyvtárosok Szabó Ervin Körének működési szabályzata.

1. §.

A Szabó Ervin Kör a Könyvtárosok Egyesülete hagyományainak ápolására mint a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Irodalmi és Nyelvi szakosztályának szerve az egyesületi élet keretén belül társadalmi úton fogja össze a magyar könyvtárosokat. A Kör tagjainak tevékenységére a TIT alapszabályai érvényesek.

2. §.

A Kör célja :

a) tudományos viták, anketók, könyv-, könyvtár- és sajtótörténeti ismeretterjesztő előadások, konferenciák és klubestek rendezése ; a továbbképzés előmozdítása ; általában a könyvtárosok társadalmi élete magasabbfokú szerveztségének biztosítása ;

b) a magyar könyvtárosok, a könyvtárak és a könyvtárügy társadalmi jellegű nemzetközi kapcsolatainak kiépítése és ápolása, a nemzetközi könyvtáros egyesületekben való részvétel és a magyar könyvtárak külföldi propagandája ;

c) a könyvtárak és könyvtárügy nemzetközi tapasztalatainak ismertetése ;

d) a szocializmus építésének könyvtári eszközökkel való segítése.

3. §.

A Kör tagjai :

- a) a TIT könyvtárosi foglalkozású tagjai ;
- b) azok a könyvtári dolgozók, akik a TIT-nek egyébként nem tagjai, de a Kör tagjai sorába való felvételüket kérik, és jelentkezésüket a választmány elfogadja.

4. §.

A tagok jogai :

- a) résztvehetnek a Kör valamennyi rendezvényén ;
- b) részvételi és szavazati joggal bírnak a Kör vezetőségének megválasztásában ; választók és tisztségre választhatók ;
- c) részvételi és szavazati joggal rendelkeznek a Kör gyűlésein ;
- d) élhetnek a Kör tagjai részére biztosított valamennyi kulturális és egyéb kedvezménnyel.

5. §.

A tagok kötelességei :

- a) a TIT tagjai az előírt társulati tagsági díjat, a Kör más tagjai pedig évenként 20,- Ft-os tagsági díjat fizetnek ;
- b) támogatják a Társulat, illetve a Kör célkitűzéseit és erejükhez mérten tevékeny részt vesznek azok megvalósításában.

6. §.

A tagság megszűnésére vonatkozóan a TIT alapszabályának 6. §-ában foglaltak az irányadók.

7. §.

A Kör vezetősége :

- a) A Kör tagjainak gyűlése 25 tagú választmányt választ, amely a Társulat keretei között mint a Társulat Budapesti Szervezete Nyelv- és Irodalomtudományi Szakosztályának könyvtári munkabizottsága működik.
- b) A Kör választmánya saját soraiból vezetőséget : elnököt, elnökhelyetteseket és titkárt választ a Kör ügyeinek operatív intézésére. A Kör elnöke tagja a TIT Budapesti Szervezete Nyelv- és Irodalomtudományi Szakosztálya elnökségének.

8. §.

A vezetőség feladatai a Kör ügyeinek folyamatos intézése, a Kör gyűléseinek összehívása, a tervek és beszámolók előkészítése, a Kör társadalmi és ismeretterjesztő munkájának irányítása, a viták, ankétok, konferenciák, kongresszusok, tapasztalatcserék, előadások, klubestek szervezése és lebonyolítása, a nemzetközi kapcsolatok fenntartása, általában a Kör aktív működésének biztosítása.

9. §.

A Kört a külföldi kapcsolatokban a vezetőség képviseli. A Kör elnöke a Társulat országos vezetősége előtt általában is felelős a Kör működéséért. Az elnökhelyettesek az elnök közvetlen munkatársai.

A titkár a Kör adminisztrációs tevékenységének felelős vezetője, gondoskodik a közgyűlésnek, a rendezvényeknek megfelelő előkészítéséről, és nyilvántartást vezet a tagokról, elkészíti az évi terveket és beszámolókat, és a Kör gazdasági ügyeiről tájékoztatja az elnökséget.

A Kör vagyont és értékeket nem kezel. Kiadásainak fedezéséről a TIT költségvetésében történik gondoskodás.

10. §.

A Kör mint a magyar könyvtárosok egyesülése részt vesz a Könyvtáros Egyesületek Nemzetközi Szövetségének munkájában.

11. §.

A Kör gyűlést és vezetőségi ülést a szükség szerint, de az előbbit legalább évente egyszer, az utóbbit pedig legalább évente négyszer kell megtartani.

12. §.

A Társulat Budapesti Szervezete Nyelv- és Irodalomtudományi Szakosztályának titkársága a Kossuth-klub helyiségeit a Kör számára havi egy alkalommal biztosítja.

13. §.

Azokon a megyei székhelyeken, ahol a könyvtárosok érdeklődése kívánatosá teszi, a TIT megyei szervezeteinek irodalmi és nyelvi szakosztálya keretében megalakíthatók a Kör helyi csoportjai is. Működésük a jelen szabályzat alapján a helyi szervezet vezetőségének irányítása alatt történik.

A könyvtári jog a könyvtári munka szolgálatában. A könyv és a könyvtár fejlődését alapvetően mindenkor és mindenhol a társadalom szükségletei határozzák meg. Ezeket a szükségleteket, hatékonyabb kielégítésük érdekében jogi formába lehet önteni, s a fejlettebb jogrendszerek élnek is ezzel a lehetőséggel.

A jog bármennyire is differenciálódik, sohasem veszíti el azt a hivatását, hogy normákba öntse és szankciókkal biztosítsa a társadalmi érdekek érvényesítését. Ezért a könyvtári jog tudományának indokoltságát s a vonatkozó jogszabályokat csak a társadalom igényei és hatásuk szempontjából vizsgálhatjuk, s nem indulhatunk ki magából a könyvtárból, mert az mechanikus, öncélú szemlélethez vezetne.

A könyvtártudomány definíciójaként elfogadjuk azt, hogy „a könyv társadalmi funkciójának vizsgálatával, e funkció betöltésére vonatkozó ismeretek rendszerezésével, törvényszerűségeinek megállapításával és azoknak a gyakorlatra támaszkodó elvi-elméleti továbbfejlesztésével foglalkozik”.¹ Így a könyvtári jog elemzésében, történetében, hatásában és megnyilatkozási formáiban, hivatásának megjelölésében és magában a jogszabályalkotásban kutatnunk, illetőleg alkalmaznunk kell a társadalmi igények

¹ VARJAS Béla: *A könyvtártudomány elvi alapja és rendszere*. Magy. Könyvszle 1955. 14. l.

megnyilvánulásút, s az így megállapítható törvényszerű jelenségeket fel kell használnunk, és megfelelő rendszerezésben a jogszabályalkotás útján a társadalom szolgálatába kell állítanunk.

A jogszabályalkotás legjellemzőbb eleme a szervezési funkció: a könyvtárak és a könyvtári szolgáltatások társadalmi hatékonyságának céltudatos és tervszerű biztosítása. Így a könyvtári jog a könyvtárszervezés tudományává válik.

A jog a PREDEEK-féle beosztásban² a könyvtári segédtudományok között kapott helyet számos más szaktudomány között. A jog egészén kívül azonban más szerep vár magára a könyvtári jogra, amely minden könyvtári funkcióval szoros kapcsolatba kerül, amint annak szervezetté tételéről és eredményességének szankciókkal való biztosításáról van szó.

A könyvtári jog jelentőségét emeli annak aktív, segítő lehetősége és szerepe. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a társadalom igényeit a jogi szabályozás útján gyorsabban és fokozottabban lehet kielégíteni, s a kulturális szolgáltatások szabályozottsága és tervszerűsége előrelendíti az általános társadalmi fejlődést.

A polgári jogtudománynak az államhatalmi főtevékenységek elválasztására vonatkozó s különösen MONTESQUIEU óta közismert elmélete a törvényhozás, bíraskodás és közigazgatás hármias felosztása alapján bizonyos fokig kívülrekeszti a köznek kulturális szolgáltatásokra irányuló tevékenységét. Ezért a közigazgatási tevékenységet tágabban kell értelmezni, és helyet kell biztosítani a tudományos intézmények, közöttük a könyvtárak funkcióinak is. De túlmenen a közigazgatás szorosan értelmezett tevékenységén, fokozottan kell értékelnünk a kulturális-nevelő tevékenységet. Bár a könyvtáraknak általában nincsenek államigazgatási jogosítványaik, tehát nem hatóságok, tekintélyük és megbecsülésük minden kultúrállamban egyre nő. A közfeladatok köre tágul, s ennek következtében a jogi rendezés is nagyobb területeket fog át.

A könyvtári jog elemzése keretében vizsgálatunk három csoportba foglalható össze: 1. a jog viszonya a könyvtártudományhoz, mint elméleti kérdés, 2. a könyvtári jog története és 3. a könyvtári jog mint a könyvtári munka gyakorlati segítője. Az első két kérdés tanulmányunk célkitűzésétől távolabb esik, s ezért rövid tárgyalásuk után bővebben a harmadik kérdéssel fogunk foglalkozni.

A könyvtári jog a könyvtártudomány szervezési tudománya. A modern könyvtárszervezés finom elemzést, megalapozást, pontos méréseket, a törvényszerűségek megállapításait, rendszerezést, tervszerű célkitűzést, a hatóságok és hatásokok felmérését mint a normalizálás előfeltételeit hasznosítja, és a szabályozás eredményességét a társadalom szervezett erejével biztosítja.

A könyvtári jog története leíró tudomány. Összefoglalás valamely térben és időben kialakult jogrendszer speciális területéről.

Mind a könyvtárszervezés, mind a könyvtári jog története viszonylag rövid multra tekinthet vissza, mint ahogyan maga a könyvtártudomány is fiatal tudományág. Fejlődésük azonban felfelé ívelő, s a könyvtárak dolgozóira művelésük érdekében nagy kötelezettségeket ró. A vizsgálatokból eredő tapasztalatok leszűrése már ahhoz a kérdéshez vezet: hogyan válhat a könyvtári jog a könyvtári munka segítőjévé?

A könyvtári jogot tágabb és szűkebb értelemben használhatjuk, mint ahogyan tágabb és szűkebb értelemben érdekelték maguk a könyvtárak a társadalom termelési viszonyaiban és kulturális igényeinek közvetlen kielégítésében. A könyvtári munkát feltétlenül érinti a papírgyártásnak, a nyomtatásnak, a könyvkiadásnak, a könyv-

² PREDEEK, Albert: *Die Bibliothekswissenschaft als Disziplin und Universitätslehrfach*. Aus der Welt des Buches. Festgabe zum 70. Geburtstag von Georg Leyh. Leipzig, 1950.

kereskedelemnek, a sajtórendészetnek, a szerzői jognak és a könyvtárosképzésnek jogi szabályozása is, de közvetlenül és közelebbről a könyvtári szervezet kialakításának, a könyvtárigazgatásnak, ezen belül a személyzeti és gazdasági kérdések rendezésének, a könyvtárak gyarapodásának, a könyvtári feldolgozó munkának, az olvasószolgálatnak, a módszertani és könyvtártudományi munkának, a könyvtári dokumentációnak, a könyvtárak közötti érintkezésnek és a könyvtári állomány védelmének jogi rendezése.

Rendkívül változatos és érdekes a könyvtári jog tételes rendelkezéseinek összehasonlító nemzetközi vizsgálata. A fentiekben felvetett kérdésekre vonatkozóan virtualisan szinte teljes kódexet állíthatnánk össze. Egy-egy állam jogrendszerén belül azonban jelentős eltérések tapasztalhatók. Látunk olyan államokat, ahol átfogó könyvtári törvény van, máshol pedig szétszórt rendelkezéseket találunk csak a könyvtári munka egyes részterületein. Ugyanakkor néhol a „könyvtári törvény” csak szervezeti kérdéseket tárgyal, vagy a könyvtári munkának csak egyes vonatkozásait szabályozza, máshol pedig a törvénytől alacsonyabb rendű jogszabály teljes részletességgel szabályozza a könyvtári munka egyes feladatainak elvégzését.

Így pl. átfogó jellegű és törvényerejű jogszabályokat hoztak Dániában, Olaszországban, Lengyelországban, ezek azonban tartalmukban, tárgyukban és rendezési formáikban is eltérnek egymástól. Ezzel szemben nincs pl. könyvtári törvény a Német Demokratikus Köztársaságban, de a könyvtárakat érintő jogszabályok száma mégis jelentős, ezeket a jogszabályokat a könyvtárosok szemmel kísérik, és gondoskodnak arról, hogy szaklapjukban rendszeresen ismertessék. Összefoglaló műben ismertették Lengyelországban is a könyvtárügyi jogszabályokat.

Változatos a könyvtári jogi szabályozás világszerte a második világháború befejezése óta. Franciaországban pl. szervezeti változások történtek, de nem változott meg a Bibliothèque Nationale szervezeti szabályzata. Olaszországban nem történt lényeges módosítás a régi *Codice*-n. Izraelben 1953-ban törvényt hoztak a kötelespéldány-szolgáltatásról. Japánban törvényt hoztak az új nemzeti könyvtár megalakításáról, és központi szervezetben foglalták össze a hatósági könyvtárakat. Egységesítették a szerzeményezés elveit, könyvtárosképző tanfolyamokat indítottak, és központi címjegyzéket állítottak fel. New Zealand-ban a nemzeti könyvtári szolgáltatásokat kiterjesztették, és a könyvforgalmat szabályozták. A National Library Service könyvtárosképzési feladatokkal is foglalkozik, azonkívül bibliográfiai központ és központi címjegyzék is. A népi demokráciák könyvtári jogának szabályozása is igen változatos képet mutat. A könyvtári munka megjavítását célzó jogszabályokat Lengyelországban, Csehszlovákiában és a Német Demokratikus Köztársaságban egyaránt találunk. A különböző könyvtár típusok kialakítását Bulgáriában, a Német Demokratikus Köztársaságban és Csehszlovákiában jogszabályi rendezéssel biztosították. Ugyancsak több népi demokrácia szabályozta a könyvtári szervezetet és a könyvtárak működésének felügyeletét, a könyvtárak igazgatását segítő tudományos tanácsok felállítását, valamint az átfogó könyvtárügyi tanácsok létesítését, a könyvtári statisztikát, a könyvtári belső munkát, a könyvállomány védelmét és a könyvtári propagandamunkát. Nagy jelentőséget tulajdonítanak a népi demokráciák a bibliográfiai munkának és e munka koordinálásának, a könyvtárak közötti érintkezésnek és különösen a nemzetközi cserének. A népi demokráciák nemzeti könyvtárai szorosan értelmezett könyvtári munkájukon kívül általában fokozott szerepet kaptak a könyvtártudományi munka irányításában és a könyvtárak módszertani és bibliográfiai munkájának segítésében.

A nemzetközi viszonylatban végzett összehasonlító tanulmányok – mint mondtuk, – arra mutatnak, hogy a könyvtári jog erős mozgásban van, s rendkívül nagy nehézséget jelent minden közös nevező megtalálása. Önkéntelenül is felmerül a kérdés, hogy mi az oka ennek a jelenségnek?

A könyvtártudomány fiatal tudományág. A társadalom fejlődésében mutatkozó törvényszerűségek kutatása és felismerése izgalmas kutatóterület, ahol a végzett munka eredményeinek leszűrése és jogi formába öntése ma még nagyon egyenlőtlenül történik. Ez az oka annak, hogy a könyvtári jog elméleti területén ma sokkal inkább a probléma felvetésének szükségénél és javaslatok megtételénél tartunk, de nem következett még be, legalábbis nemzetközi viszonylatban nem, olyan tipikusnak nevezhető kódextervek reális elképzelése, amely egységes mintának lenne tekinthető a nemzeti sajátosságoknak megfelelő kodifikáláshoz.

Általánosságban jelenleg még csak a következők állapíthatók meg: A szocialista típusú államok könyvtári jogának arculata a könyvtárszervezés kialakítása, valamint a könyvtári munka szervezettsége, koordinálása felé irányul, a polgári berendezkedésű államokban pedig sokkal nagyobb helyet foglalnak el azok a szabályozások, amelyek a könyvtáraknak a társadalmi szervezetekkel való kapcsolatát, az egyes könyvtárak igazgatását, szubvencionálását stb. határozzák meg. A két, egymástól eltérő tendencia nyilvánvaló oka abban rejlik, hogy a szocialista típusú államokban a könyvtári munka szorosabban értelmezett közfeladatnak tekinthető, míg a polgári berendezkedésű államokban lassabb léptekkel lehet csak a könyvtáraknak a közösséggel szemben való kötelezettségét megállapítani. Mindkét tendenciát végső fokon az határozza meg, s ez lényegében az összekötő kapcsolat, hogy a társadalom korunkban már határozott igényekkel fordul a tudomány és művelődés letéteményesei és feltárái: a könyvtárak felé.

A szellemi kincsestár gyűjtésének társadalmi szükséglete a gyakorlatban a kötelező-példányszolgáltatás tekintetében nyilvánkozik meg. Ez az a terület, ahol a közös nevezőt már ma is világszerte megtalálhatjuk.

Vizsont éppen annak felismeréséből, hogy a könyvtári jogban egyenlőtlenségek vannak, s hogy a jognak ez a területe még meglehetősen kidolgozatlan, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a végső fokon közös cél: a kultúra terjesztése érdekében nemzetközi viszonylatban is minden nemzet kulturális munkásainak feladata saját vonatkozó anyaguk feltárása, s a probléma felvetése után a szabályozás legcélszerűbb módozatainak kidolgozása, ezen belül pedig az átvett tapasztalatok felhasználása.

A magyar könyvtári jog — különösen az utóbbi időben — hasznos segítője volt a könyvtári munkának. A minisztertanács 1952. évi határozata fokozott lendületet adott a fejlődésnek, és megindította a könyvtári hálózatok kialakulásának folyamatát. A közművelődési könyvtárak létesítése terén előírt kötelezettségek nagy mértékben járultak hozzá országszerte az új közművelődési könyvtárak létesítéséhez, a módszertani irányítás emelte a könyvtári munka színvonalát. A bibliográfiai munka koordinálása révén lehetővé vált a bibliográfiák tartalmi és formai színvonalának emelése és a feleslegesen végzett munka kiküszöbölése. A különböző könyvtártípusok működési szabályzatai az egységesen jobb szintű könyvtári munkát és olvasószolgálatot tették lehetővé. A könyvtárosok magasabb elméleti képzettségének előírásáról szóló jogszabály a könyvtári szolgáltatások színvonalát emelte. Az állomány védelmére vonatkozó és a leltározások előírását tartalmazó rendelkezések a kultúrjavak gondosabb kezelését eredményezik. A könyvkereskedelem szabályozása és a Könyvtárellátó megszervezése az állománygyarapodás szervezettségét biztosítja, és az általa központilag kiadott címléírások a feldolgozó munkát könnyítik meg. A könyvtárügy szabályozásáról szóló 1956. évi 5. sz. törvényerejű rendelet és annak végrehajtási utasítása (1018/1956. (III. 9.) Mt. sz. határozat) a közkönyvtárak gyűjtőkörének és feladatainak meghatározásával, a könyvtári hálózatok kijelölésével, a dokumentáció célkitűzéseinek és szervezeti hovatartozásának szabályozásával s néhány más alapvető kérdés megoldásával a további fejlődés szervezettségét biztosítja.

A társadalom szükségletei rendszerint megelőzik a jogi szabályzást. Ez az oka

annak, hogy minden társadalomban előljárnak az igények, és azt követik az igények kielégítésére vonatkozó jogszabályok. Minél gondosabb, minél előrelátóbb és tudományosabb azonban az igények kutatása, annál közelebbi a jogszabályi segítség. A tervezett és megfontolt fejlesztés meggyorsítja a jogszabályalkotás ütemét is, és lehetővé teszi, hogy az állami hatalom már a fejlődés és kibontakozás során is teljes erejével, jogi szabályozással támogassa a kulturális célkitűzések megvalósítását.

Ha tekintetünket a könyvtári jog nemzetközi szabályozására vetjük, már ez idő szerint is megjelölhetünk néhány olyan területet, amelynek rendezése, részben az átvett példák és tapasztalatok nyomán, a nemzetek közötti kulturális együttműködést hatékonyan vinné előre.

Általában minden államban maguknak a könyvtárosoknak és a könyvtárak felügyeletével foglalkozó állami szervezetnek kellene szorgalmazniok, hogy olyan törvényerejű jogszabályt alkossanak, amely a könyvtári szervezet, a könyvtári munka és a könyvtári szolgáltatások, valamint a könyvtárak közötti együttműködés alapvető kérdéseit összefoglalja. Részleteiben — ezen belül — országonként és a nemzeti sajátosságoknak megfelelően ki kell jelölni azokat a szerveket, amelyek az egyes könyvtár-típusok központi irányítására hivatottak, s szabályozni kell az egész könyvtári szervezet együttműködését és a legfelsőbb vezetést. A könyvvállományok védelme érdekében hathatós jogszabályi intézkedéseket kell tenni. Meg kell szervezni a könyvek, folyóiratok, kéziratok, mikrofilmek, hanglemezek, térképek, zeneművek központi nyilvánítását, a bibliográfiai tevékenység koordinálását. Jogszabállyal kell biztosítani a könyvtárak állományának olyan módon való hozzáférhetőségét, hogy emellett az állomány ne legyen veszélyeztetve. Magas fokra kell emelni a könyvtárosképzést, és lehetővé tenni a szervezett továbbképzést. Szélesíteni kell a könyvtárak közötti érintkezést, a könyvkölcsönzést és könyvcsereit és így tovább.

Nemzetközi viszonylatban — elsősorban a könyvtárosok összefogásával és együttműködésével — már ez idő szerint is szabályozni kellene a következő kérdéseket: A külföldi kölcsönzés és csere. A könyvtárstatisztika egységes szempontjainak meghatározása. A szerzői jog merev szabályainak feloldása a kultúrértékek széles körben való terjesztése érdekében. A könyvtárak külfölddel szembeni képviselőjének kijelölése az egyes államokon belül. A nemzeti könyvtárak működési körének lehető egyszintrehozatala, a nemzetközi érintkezés megkönnyítése érdekében.

Ez a rövid tanulmány korántsem tart számot a teljességre. Célja nem is több, mint felhívni a figyelmet a jogi szabályozásban rejlő előnyökre és lehetőségekre.

TAKÁCS JÓZSEF

A földrajzi katalógus a könyvtár katalógusrendszerében. Kevés könyvtári kérdésnek van olyan nagy irodalma, mint a katalógizálásnak. A szakirodalomban lép-ten-nyomon találkozunk a címfelvétel, osztályozás, tárgyszóalkotás, központi katalógizálás, szabványosítás, cédulaszorosítás és sok más hasonló kérdés megvitatásával. Régibb és újabb könyvtártanok jelentős fejezeteket szentelnek a katalógusproblémáknak, sőt kitűnő kézikönyvek is vannak, amelyeknek speciálisan ez a tárgyuk.¹ Világos,

¹ LÖFFLER, Karl: *Einführung in die Katalogkunde*. Leipzig 1935. SHARP, Henry A.: *Cataloguing*. London 1948. VORSTIUS, Joris: *Die Sachkatalogisierung in den wissenschaftlichen Allgemeinbibliotheken Deutschlands*. Leipzig 1948. MAN, Margaret: *Introduction to the cataloguing and the classification of books*. 2. ed. Chicago 1943. AMBARCUMJAN: *Könyvtári osztályozás*. 1–2. k. (Az Orsz. Dokumentációs Központ magyar nyelvű kiadásában. 1950.) ROLOFF, Heinrich: *Lehrbuch der Sachkatalogisierung*. 2. verarb. u. verm. Aufl. Leipzig 1954.

tömör meghatározások szólnak a könyvtári katalógus három alaptípusáról (betűrendes, szak, ill. tárgyi és helyrajzi), ezeknek egymáshoz való viszonyáról, megemlítve más, különleges katalógusokat is.

Már az első magyar könyvtárban szerzője, KUDORA Károly így ír 1893-ban: „Minden jól rendezett könyvtárnak . . három címtárral kell bírnia, úm.: 1. Betűsoros névcímtár. 2. Szakcímtár. 3. Helyrajzi címtár . . . Ezzel nem azt akarom mondani, mintha e háromféle címtárral a címtárak sorozata ki lenne merítve. Ellenkezőleg egész sorozata létezik még, melyek a könyvtárak helyesebb és célszerűbb kihasználását előmozdítják.”² FERENCZI Zoltán hasonló tagolásban tárgyalja a könyvtári katalógusokat,³ KÁPLÁNY Géza már – igen helyesen – a helyrajzi katalógust a könyvtár adminisztratív eszközei közé utasítja a két tulajdonképpeni katalógussal, a betűrendessel és szakkatalógussal szemben.⁴ SEBESTYÉN Géza pedig egyetemi tankönyvében gondos analizisét adja a különböző katalógusfajták sokszoros rétegzettségének, alapvető jellemvonásainak.⁵

Ezen az alapon ma már minden könyvtáros és gyakorlottabb könyvtárlátogató tisztában lehet azzal, mi a feladata a betűrendes katalógusnak, mi a szakkatalógusé, hogy melyikből milyen esetben lehet tájékozódást szerezni, hogy a két katalógustípus szervesen kiegészíti egymást. Meglepő azonban, hogy nemcsak a hazai, de a külföldi szakirodalomban is milyen mellékes szerepe jut annak a kérdésnek, hogy a két alaptípuson túlmenően a különböző katalógusfajták milyen kapcsolatban vannak egymással; hogy nem lehet véletlennek, pillanatnyi szükségletnek, egyéni könyvtárosi véleménynek az eredménye egy-egy tárgyi katalógustípus alkalmazása, léte vagy nemléte, hanem a könyvtár tárgyi katalógusait is egymáshoz szervesen kapcsolódó, egymást pontosan kiegészítő katalógusok rendszeréből kell kialakítani, természetesen mindig figyelembe véve a helyi szükségletet.⁶

A szakirodalom ilyen hiányosságát, a könyvtárak elvszerűtlen állásfoglalását csak részben magyarázza meg az a régebbi – főleg régi német – könyvtári felfogás és gyakorlat, amely a katalógust kizárólag a könyvtáros segédeszközének tekintette, és az olvasó elől elzárta,⁷ s amely a fõlvilágosító szolgálatot nem tekintette könyvtárosi feladatnak. A fõokot abban kereshetjük, hogy a különböző típusú tárgyi katalógusokat nem összefüggésükben vizsgálták, hanem külön-külön mint önálló katalógusfajtákat. Erre vezethető vissza az a több évtizedes és meglehetősen meddő vita is, amely a szak- (szisztematikus)

² KUDORA Károly: *Könyvtárban*. Budapest 1893. 145–146. l.

³ FERENCZI Zoltán: *A könyvtárban alapvonalai*. Budapest 1903. 147. l.

⁴ KÁPLÁNY Géza: *Könyvtárak korszerű rendezése és fejlesztése*. Budapest 1943.

76. l.

⁵ SEBESTYÉN Géza: *Könyvtárban*. 3. rész. Könyvtári feldolgozás. Budapest 1955. 19–48. l.

⁶ A legnagyobb terjedelmű könyvtárban, MILKAU *Bibliotheksverwaltungja* nem szól erről. Csak az utóbbi néhány év irodalmában történnek utalások a katalógusok összefüggésére: SHARP: *i. m.* 21. l. KLJONOV: *A könyvtáros vezérkönyve*. Ford. és átdolg. SEBESTYÉN Géza. (Budapest 1949.) 64–65. l. AMBARGUMJAN: *i. m.* 4. l. UA.: *A katalógusok szerepe és jelentősége a szovjet könyvtárban* („a katalógusokat ne úgy tekintsük, mint egymástól elszigetelt és ötletszerűen összeállított könyvtári segédeszközök összességét, hanem mint egy szigorúan összekapcsolt, belső kapcsolattal bíró rendszert.” Könyvtárügyi Szle 1951. 3–4. sz. 26. l.) A magyar irodalomban legutóbb VEREDY Gyula mutatott rá arra, hogy „nincs külön betűrendes, sorozati, szerzői, földrajzi, szak- stb. katalógus-probléma, hanem minden nyilvántartásnak az a célja, hogy az olvasót tájékoztassa, a kutató munkáját könnyítse meg”. Ez pedig „jó katalógushálózat segítségével” érhető el. (*Osztályozó munkánk 1954-ben és munkaközösségi feladataink*. Magy. Könyvszle 1955. 263–264. l.)

⁷ Az ún. „Signierdienst” a német könyvtárban. – A század elején még az Országos Széchényi Könyvtár olvasótermi szabályzata is külön engedélyhez kötötte a katalógus használatát, egyébként az olvasó a kívánt könyvnek csak címét adta meg.

és a tárgyszó-katalógus hívei közt meg-megújuló hevességgel folyt. A tárgyi katalógusnak ezt a két főtípusát mindig a „vagy-vagy”, nem pedig az „is-is” nézőpontjából vizsgálták, esetleg futólag megemlítve mint jelentéktelen kiegészítőket a földrajzi, címszó, időrendi és más katalógusokat a többi speciális különkatalógus mellett.⁸

A vitatkozók az érvek és főleg az ellenérvek olyan tömegét hozták föl egymás ellenében, hogy ezek alapján szinte már hajlandók lehetnénk azt hinni, hogy a tárgyi katalógus elvben hiányos és kivihetetlen valami. Pedig ez a kétféle tárgyi katalógus, a szakkatalógus és a tárgyszó-katalógus nem egymást kizáró ellentétek, hanem egymás kiegészítői. Sőt talán azt is mondhatjuk, hogy a kétféle katalógus elfajulásainak és a bennük helyenként alkalmazott idegen elvek alkalmazásának — (a szakkatalógus végtelenségig kifinomított tagolása, benne helyenként a betűrend alkalmazása egyrészt, az ún. szisztematikus tárgyszó-katalógus másrészt)⁹ — ez az egymást kizáró szemlélet és gyakorlat volt az oka. Ha a kétféle katalógust nem egymás helyett alkalmazták, a két típus hívei nem egymás ellenében dolgoztak volna, hanem a katalógusokat egymás kiegészítőjeként tekintették volna, valószínűleg mind a kétfajta katalógus egészségesebb irányban fejlődik: *aránylag nagyobb csoportokkal dolgozó szakkatalógus azok számára, akik nagyobb tárgykörök irodalmát keresik, és mellette egy, a legszűkebb fogalmakra fölépített tárgyszó-katalógus a részletkérdések keresőinek.* Mindkét típus áttekinthetőbb és kezelhetőbb lenne, és sok meddő vitát meg lehetett volna takarítani.

Van azonban olyan szempont is, amely egyik katalógustípusba sem illeszthető bele megfelelően, olyan kérdések az olvasók részéről, amelyekre sem a szakkatalógus, sem a tárgyszó-katalógus nem tud igazán pontos feleletet adni. Ez a földrajzi hely szempontja, ami annyi gondot okozott mindig a katalogizálásnak. A szakkatalógusnak lényegétől idegen az a probléma, hogy az irodalmat a „hol” kérdése szerint hozza össze. A földrajzi szakcsoporton vagy csoportokon kívül az egyes földrajzi helyekre vonatkozó egyéb irodalmat nem tudja föltárni, hiszen az egész rendszer a tárgyi csoportok, nem pedig a helyek rendszerére van fölépítve. A hely szempontja csak alosztályozási, másodlagos vagy még többedik szempont lehet az egyes osztályokon belül. Az a megoldás, amit ROLOFF ajánl,¹⁰ hogy ti. az egyes helyekre vonatkozó, de tárgyuk szerint a szakkatalógusban szétszórt anyagot a szakkatalógus tárgyszóindexe hozza össze, kivihetetlen. Gondoljunk csak arra, hogy például Magyarországra vagy a Szovjetunióra, de sok más államra vagy városra vonatkozólag hány száz szakcsoportban lehet anyagot találni. Ha az olvasó a tárgyszóindex egy-egy ilyen helyén az utalások százait találja, nemigen lehet elképzelni, hogy ezt a rengeteg helyet mind visszakeresse a szakkatalógusban. De meg sem találná, mert a szakrendszer ránézve érthetetlen, bonyolult jelzet- és alosztástömkelegében sohasem bukkanna rájuk. Az olvasó csak azokat a csoportokat találja meg, amelyekben annyi anyag gyűlt össze, hogy a földrajzilag összetartozó könyvek céduláit már külön

⁸ LÖFFLER még kivihetetlen luxusnak mondja (*i. m.* 126. 1.) azt, hogy könyvtárakban szakkatalógus és tárgyszó-katalógus is legyen. VORSTIUS ellenben már kimondja, hogy mindkét katalógusnak megvan egymás mellett a létjogosultsága, „egymástól függetlenül”. Szerinte lehetőleg minden könyvtárnak legyen meg mind a két katalógusa, az egyik a tudományos kutatók, a másik a nagyközönség számára. Nem látja tehát még világosan, hogy a két katalógusnak nem egymástól függetlenül, hanem éppen szoros összefüggésben kell fönnállnia, s nem okvetlenül két különböző típusú kutató, hanem bárki részéről jövő, adott, kétféle kérdés megválaszolására. (*I. m.* 55. 1.) — Hogy kis létszámú szakosító csoport tud egyidejűleg decimális szakkatalógust és tárgyszó-katalógust készíteni, azt megmutatta a budapesti Egyetemi Könyvtár.

⁹ Nem is említve a „betűrendes-szisztematikus” katalógus nevű torzszülöttet, amelyet SHARP mutat be (*i. m.* 27–28. 1.), ahol a fő szakcsoportok betűrendben követik egymást és az egyes csoportok továbbtagolása megint betűrendben történik.

¹⁰ *I. m.* 71. 1.

osztólap választja el a többitől. Ilyen pedig aránylag kevés helyen lehetséges. Nem is említve azt a nehézséget, hogy a szakozónak vagy a szakkatalógus beosztójának minden egyes földrajzi alosztással ellátott cédula elhelyezése előtt ellenőriznie kellene, hogy van-e már mutatólap erről a tárgyszóindexben, és ha nincs, ilyent készíteni s beosztani.

Nem sokkal jobban áll a helyzet a tárgyszókatalógus esetében sem, ahogyan azt LÖFFLER beismeri: ¹¹ „Minden szakkatalogizálás fő nehézsége ti. az a kérdés, hogyan kell számbavenni a fogalmak földrajzi oldalát, bizonyos nehézség marad a tárgyszókatalógus számára is. Ezen a szírtén szenved hajtórést az összetartozók együttartása tekintetében a szisztematikus katalógus is, amelynek egyébként éppen az a nagy előnye a tárgyszókatalógussal szemben, hogy a belső összefüggéseket elvileg nemcsak követheti, hanem követnie is kell. Alig lehet komolyan vitatni, hogy a tárgyszókatalógus alapelve szerint egy könyvet, amely az olasz festészetéről szól, tartalmilag éppen az különböztet meg egy másiktól, amely általában a festészetéről szól, hogy *olasz*, tehát a fent kifejezett alapelv szerint az *olasz festészet* alá tartozik. De hogy milyen végtelenül sok könyvet kellene akkor a népnevek jelzője alá besorolni, talán akkor lesz világos, ha átgondoljuk, hogy majdnem minden második könyv, amely Németországban bármilyen tárgyról megjelenik, hallgatólagosan ezt a tárgyat éppen német viszonylatban tárgyalja. Tehát sok ezer, sőt tízezer vagy százezer cédula lesz a »német« szó alatt valamilyen következő osztályozószóval. Ez gyakorlatilag szinte elviselhetetlen lenne.” Pedig szerinte a tárgyszókatalógus két alapelvének megfelelően — hogy ti. minden munka csak egy helyen szerepelhet a katalógusban és minden a legszűkebb fogalom alatt, — helytelen lenne „olasz festészet” helyett a „festészet, Olaszország” tárgyszó megadása. Mégis, — mondja — mivel az elvszerű megoldás esetén a földrajzi nevek és népnevek valósággal szétrobbantanák a tárgyszókatalógust óriási, közbeékelődő tömegükkel, a tárgyszóelvvel ellentétes megoldást kell elfogadni: „festészet, Olaszország”.

ROLOFF szintén elismeri, hogy „a tárgyszóalkotás egyik legnehezebb kérdése a helyfogalom és tárgyi fogalom összetalálkozása . . . Az a követelmény, hogy a tárgyszó konkrét legyen, itt egyedül nem mindig vezet tiszta döntésekre, így itt valóban komplikált szabályozások szükségesei”. Közölt szabályzata valóban elég komplikált: népnév főnévi alakban csak akkor lehet tárgyszó, ha kihalt népről van szó (gótok), jelzős alakban csak akkor szerepelhet, ha az ország és nép nyelve azonos (pl. *francia történelem* és nem *Franciaország, történelem* vagy *történelem, Franciaország*), ami viszont egy helyre vonatkozik, lehetőleg ne a tárgy, hanem a hely neve alá kerüljön: pl. az Észak Amerikában talált dinoszaurusz-maradványok nem *dinoszaurusz, Északamerika*, hanem *Északamerika dinoszaurusz*, [!] az utóbbi helyen: „*Északamerika is*” utalás legyen; de viszont az orvosi hivatás Németországban: *orvosi hivatás* alatt, Németországnál csak utalás. GOETHE Lauchstädtben GOETHE alatt, de a stuttgarti HÖLDERLIN-kéziratok *Stuttgart* tárgyszó alatt, HÖLDERLIN-re utalással.¹²

Mindennek a sok nehézségnek és ferde, erőltetett megoldásnak az a kulcsa, hogy olyan kérdéseket törekszenek beleerőszakolni egy katalógustípusba, amelyeknek ott nincsen helye. Minden tárgyi katalógus, akár szakkatalógus, akár tárgyszókatalógus, arra a kérdésre felel meg: „*mi?*” nem pedig arra: „*hol?*” Az utóbbi kérdésre *egy másik tárgyi katalógusnak* kell válaszolnia, ez pedig a *földrajzi katalógus*.¹³

¹¹ I. m. 119—120. l.

¹² I. m. 95, 111—112. l.

¹³ A magyar könyvtartani irodalomban SEBESTYÉN Géza említett munkája az egyetlen, amely a földrajzi katalógus lényegét és különböző fajtáit ismerteti. SEBESTYÉN kétféle földrajzi katalógusról ír itt. Az egyik az, amelyik a nyomtatványokat megjelenésük helye szerint csoportosítja (ilyen PROCTOR és a British Museum ősnymtatványkatalógusa), a másik az, amelyről itt most szólnunk, ti. az, amely az egyes földrajzi

A földrajzi katalógus tekintetében a gyakorlati szükséglet jóval előtte járt az elméletnek, mert míg az irodalomban igen gyéren találkozunk vele,¹⁴ ténylegesen több magyar nagy könyvtár is állított fel ilyen a közönség használatára, de csak kevés helyen úgy, hogy a többi tárgyi katalógussal szorosabb kapcsolata lett volna.

A földrajzi katalógus legegyszerűbb formáját az Országos Széchényi Könyvtár vezette be. Nem külön katalógus ez, hanem abból áll, hogy minden olyan katalóguscédulából, amelyen a könyv címében földrajzi név fordul elő, annyival több levonatot készítenek, ahány földrajzi név van rajta, és az illető szó aláhúzásával beosztják ezeket a cédulákat a szerzői katalógus betűrendjébe. (A betűrendes, szerzői katalógus tehát ezáltal átmeneti formává vált a szótárkatalógus felé.) A földrajzi név olyan nyelvi alakban kerül beosztásra, ahogyan a címben előfordul (*Magyarország, magyarországi*), a különböző nyelvű alakokról utalás készül (tehát *Pozsony, Pressburg, Bratislava* a Po, Pr, Br helyeken beosztva, ugyanitt utalás: „*l. még...*”). Csak régies alakok és körülírt nevek átírása történik meg szögletes zárójelben: „*Colosvar [Kolozsvár]*”, „*Ezer tó országa [Finnország]*”. Ennek a megoldásnak kétségtelen előnye, hogy elvben úgyszólván semmi többletmunkába nem kerül, a földrajzi helyekre vonatkozó irodalom nyilvántartása így csak többletcédula, aláhúzás és beosztás kérdése. Hátrányai viszont a következők: 1. Teljesen esetleges, hogy valamely munka, amely bizonyos országról vagy helyről szól, kap-e földrajzi nyilvántartást, vagy sem. Mert ha a földrajzi név mint ilyen nem fordul elő a címben, általában nem kerül nyilvántartásra. Pl. Albánia mezőgazdasága megtalálható Albánia alatt, de már az albán ipar vagy albán néprajz nem, mert ez népnévként van a címben és nem földrajzi névként. 2. A földrajzi nevek nincsenek egy helyen egyesítve, hanem annyi helyről kell összekeresni ahány nyelven fordulnak elő a címekben. 3. A földrajzi helyeket egyenként meg lehet ugyan találni, de területi egységben nem. Ha tehát valaki nagyobb terület földrajzi anyagára (megye, országrész, ország) kíváncsi, azt éppen úgy nem találhatja meg, mint egy tárgyszó-katalógusban, s itt még utalólapokat se képzeltünk el. 4. Egyes földrajzi címszavak, főleg az egyes országok nevei alatt olyan mérhetetlenül földuzzad az anyag, hogy a katalógus ezekre nézve teljesen hasznavehetlenné válik. Ez a módszer ugyanis a földrajzi néven belül további tagolásra nem ad módot, a cédulák pusztán a szerző betűrendjében sorakoznak egymás után. (Jelenleg az Országos Széchényi Könyvtár betűrendes katalógusában 6 fiókot tesznek ki a *Budapest* és ugyanennyit a *Magyarország* címszavak.)

Más megoldáshoz folyamodott a budapesti Egyetemi Könyvtár. Itt 1927-től 1949-ig külön földrajzi katalógus készült. Ez a katalógus nem ragaszkodott a könyveim

helyekről szóló könyvanyagot gyűjti össze. Félreértések elkerülése céljából jobb lenne, ha ezt a kétféle katalógust más és más névvel jelölnénk (megjelenési hely katalógusa, esetleg nyomdászati katalógus és földrajzi katalógus.) Ugyanúgy, ahogy más az időrendi katalógus, amely a könyveket megjelenési idejük sorrendjében adja és más a történelmi katalógus, a történelem egyes korszakaira vonatkozó anyag összegyűjtésére. Természetesen van még minden szakrendszernek is külön földrajzi katalógus-részlete, a földrajzi szak, ahol a kifejezetten földrajzi munkák találhatók meg, s így lehet egy tisztán földrajzi jellegű gyűjteménynek saját, pusztán földrajzi anyagáról olyan szakkatalógusa, amely csak földrajzi anyagot tartalmaz. L. VAGÁCS András nagy gondnal kidolgozott földrajzi szakrendszerét: *Földrajzi szakrendszer könyvtári és dokumentációs célokra.* (Földr. Ért. 1955. 349–383. l. Kny. is.)

¹⁴ Az utóbbi időben két cikk jelent meg a földrajzi katalógusról a szovjet irodalomban. Az egyik VLASZOV: *Földrajzi katalógusok a tudományos könyvtárakban.* (Szov. Bibliogr. 1955. 38. számból lefordítva közli a Könyvt. Tájékozt. 1955. 9. sz.) Ismerteti 17 moszkvai könyvtár különböző fajta földrajzi katalógusait, és hangsúlyozza ennek a katalógusnak fontosságát egyes szakkönyvtárakban. A másik cikk GOLOUHOVA: *Az Össz-szövetségi Könyvkamara földrajzi katalógusa.* (Szov. Bibliogr. 1955. 35. sz.-ből a Könyvt. Tájékozt. 1955. 9. sz.) Minden könyvtárnak ajánlja a földrajzi katalógust.

esetlegességeihez, hanem minden olyan könyv címét tartalmazta, amely valamilyen földrajzi helyre vonatkozik, s a helynevet egységes, a magyarban használt alakban tüntette föl. Ezt a nevet rágépték a cédula felső sorára. A földrajzi nevek a név betűrendjében követték egymást, tehát: *Bártfa, Borsod megye, Budafok, Budapest, Bulgária* stb. A helyneveken belül tárgyi csoportosítást alkalmaztak. 22 ilyen csoportnév volt megállapítva (pl. közgazdaság és statisztika; orvostudomány; természettudomány és technika; filozófia és pedagógia; irodalom és nyelvészet; földrajz és néprajz stb.), a tárgyi csoport neve is rákerült a cédulára a földrajzi név mellé. Az Egyetemi Könyvtár megoldásának az előzővel szemben előnyei, hogy 1. teljesebb anyagot ölel föl, 2. az egy helyre vonatkozó anyagot együtt tartalmazza, és nem kell a betűrend különböző helyeiről összekeresgélmi a különböző nyelvű alakok közt, 3. tárgyilag tagolt, tehát gyorsabb tájékozódást ad. Hátrányai azonban, hogy 1. ez sem ad területi csoportosítást, 2. nem számolt az anyag későbbi nagyméretű gyarapodásával. A 22 csoport elegendő volt addig, amíg a katalógusban még csak kevés anyag volt, de mihelyt a cédulák száma erősen gyarapodni kezdett, sok, igen lényeges helyen ugyanoda jutott, mint az Országos Széchényi Könyvtár katalógusa. (Pl. egyetlen, tagolatlan csoportban a magyar történelem és néprajz vagy művészet és régészet.) Az ilyen csoportok továbbtagolása csak maguknak a könyveknek újra kézbevételeivel és átnézésével történhetett volna meg, mert hiszen semmiféle megbízható osztályozás nem képzelhető el pusztán a címek alapján. S ezt az újraszakozó műveletet mindannyiszor újra és újra el kellett volna végezni, ahányszor valamelyik helyen az anyag a használhatóság határán túl megszaporodik. Az Egyetemi Könyvtár tehát 1949-ben lemondott a katalógus további vezetéséről, s e helyett a földrajzi nevek ezentúl az új tárgyszó-katalógusban kapnak helyet.

A régebbi földrajzi katalógusok közül a Szabó Ervin Könyvtár választotta a legszerencsésebb megoldást. Mint decimális szakkatalógussal rendelkező könyvtár először lépett arra a helyes útra, amely a földrajzi katalógust a szakkatalógussal közös rendszerbe vonja össze. Minden olyan munka, amelynek szakjelzeteiben földrajzi alosztások fordulnak elő, a földrajzi alosztások számának megfelelően több levonatot kapott, és ezek a cédulák adták a földrajzi katalógus anyagát. A földrajzi neveket ugyanúgy betűrendben sorakoztatták egymás után, mint ahogyan az Egyetemi Könyvtár rendszerében láttuk, de egy néven belül decimális sorrendben következett az anyag. A cédulák továbbtagolása tehát bármikor megtörténhetett újraszakozás nélkül, nagyobb cédulamennyiségek is mindig gyorsan áttekinthetők voltak, és ami a legfőbb, a földrajzi katalógus pusztán sokszorosítás és beosztás kérdésévé vált, külön munkát nem okozott. Egyetlen hátránya az volt, hogy nem alkalmazta a területi egységek elvét.

A Szabó Ervin Könyvtár földrajzi katalógusától már csak egy lépés kellett ahhoz, hogy az adott körülmények közt a legjobb megoldást meg lehessen találni. Az a megoldás ez, amelynek lehetőségére az egyetemes tizedes osztályozás 1927–28-i kiadása fölhívja a figyelmet:¹⁵ önálló földrajzi katalógus készíthető úgy, hogy a szakkatalógus minden olyan jelzetét, amelyben földrajzi alosztás fordul elő, úgy alakítunk át, hogy a földrajzi alosztást előrehozzuk a fő táblázati szám elé. Ezeket a cédulákat elsősorban a földrajzi szakjelzetek pontos decimális sorrendjében osztjuk szét és állítjuk fel, azonos földrajzi jelzetek esetén a cédulák további besorolása ugyanúgy történik, mint a decimális szakkatalógusban, először a fő táblázati számok, azután az alosztások (most már természetesen az előre hozott földrajzi alosztás kivételével) sorrendjében.

Ha mármost összegezzük ennek a megoldásnak előnyeit, a következő pontokba foglalhatjuk: 1. Külön szakozói munkaerő lefoglalása nélkül a könyvtár egy jól használható újabb katalógussal gyarapszik. 2. A szakkatalógus és a földrajzi katalógus azonos

¹⁵ *Classification décimale universelle*. 1927–1928. I. k. 12. l.

rendszere könnyebbség az olvasó számára. 3. A földrajzi helyek területi csoportokon belül sorakoznak egymás után. Tehát a kutató együtt találja egy-egy ország, országrész vagy megye anyagát, de ugyanakkor az egységen belül a legkisebb helyet is megkapja. (A községek neve névalosztásként csatlakozik a megyei számokhoz, városoknak gyakran külön földrajzi jelzetük van). 4. Az anyag bármilyen méretű gyarapodás esetén is rendezetten áll, és osztólapok segítségével bármikor továbbtagolható, hogy az olvasó könnyen áttekinthesse. 5. Az egész földrajzi anyagot magában foglalja, nemcsak azt, amelynek nevét a cím megadja. 6. Független a nevek sokféle nyelvi alakjától, változásaitól. 7. Egy helyre vonatkozólag együtt adja az anyagot, és nem kell számtalan utalás segítségével összekeresésgélni.

Az eddig felsoroltakon túlmenően még két nagy előnye van ennek a katalógustípusnak: olyan előnyök, amelyek átvezetnek a tárgyi katalógusok egységes, egymást kiegészítő rendszerének kérdésébe. Az egyik az, hogy segít a decimális szakkatalógusnak és minden más szisztematikus katalógusnak azon a nehézségén, hogy a tárgy szerinti osztályozás folytán menthetetlenül százfelé szórják szét a földrajzilag összetartozó anyagot. Így például ki tudná összeszedni az olasz művészetre, a magyar közgazdaságra vagy a római jogra vonatkozó címeket egy decimális katalógusban anélkül, hogy át ne böngészne ehhez az összes 7/76, illetőleg 33 és 38, vagy a 34 jelzeteket tartalmazó fiókokat. A decimális rendszerű földrajzi katalógus ezeket a szétszört kapcsolatokat állítja helyre. Összehozza az anyagot, de mégis megtartja az új csoportokon belül az eredeti tárgyi tagolás sorrendjét is. A földrajzi alosztások viszonyított alakjainak előrevetésével pedig az országok közti kapcsolatokról szóló anyagot is össze tudja hozni (pl. (439 : 44) 008 magyar—francia kulturális kapcsolatok).

Lássunk néhány példát a fenti három tárgycsoportból :

szakkatalógusban		földrajzi katalógusban	
7(45)	olasz művészet ált.	(42)757	Anglia. Arcképfestészet
7(47)	szovjet művészet ált.	(43)72	Németország. Építészet
7.034.1(44)	francia reneszánsz műv.	(44)7.034.1	Franciaország. Reneszánsz
7.034.1(45)	olasz reneszánsz műv.	(44)728.82	„ Kastélyok
72(43)	német építészet	(45)7	Olaszország. Művészet
726(45)	olasz egyházi építészet	(45)7.034.1	„ Reneszánsz
728.82(44)	francia kastélyok	(45)726	„ Egyh. műv.
73.023.2(45)	olasz bronzszobrok	(45)73.023.2	„ Bronzszobrok
757(42)	angol arcképfestészet	(45)758.1.034.1	„ Ren. tájképek
758.1.034.1(45)	olasz reneszánsz tájképek	(47)7	Szovjetunió. Művészet.
332.4(438)	Lengyel pénzrendszer	(438)332.4	Lengyelország. Pénzrendszer
332.5(439)	Magyar papírpénz	(438)338	„ Gazdaságföldr.
338(438)	Lengyel gazdaságföldrajz	(438)338.42	„ Háziipar
338.4(439)	Magyar ipar	(438)338.455	„ Tömegtermelés
338.42(438)	Lengyel háziipar	(438)338.532	„ Árszabályozás
338.45(439)	Magyar gyáripar	(439)332.5	Magyarország. Papírpénz
338.455(438)	Tömegtermelés Lengyelorsz.	(439)338.4	„ Ipar
338.5(439)	Árak Magyarországon	(439)338.45	„ Gyáripar
338.532(438)	Árszabályozás Lengyelorsz.	(439)338.5	„ Árak
338.98(439)	Termelés állami irányítása Magyarországon	(439)338.98	„ Termelés állami irányítása
34(37)	Római jog általában	(37)34	Ókori Róma. Jog általában
343(439)	Magyar büntetőjog	(37)343.13	„ „ Bűnügyi vizsg.

szakkatalógusban		földrajzi katalógusban	
343.13(37)	Bűnügyi vizsg. a római jogb.	(37)347	Ókori Róma, Polgári jog
343.2(439)	Magyar anyagi büntetőjog	(37)347.2	„ „ Dologi jog
347(37)	Római polgári jog	(37)347.62	„ „ Házassági jog
347.19(439)	Jogi személyek a m. jogb.	(439)343	Magyarország Büntetőjog
347.2(37)	Római dologi jog	(439)343.2	„ Anyagi bj.
347.6(439)	Magyar családijog	(439)343.19	„ Jogi személyek
347.62(37)	Római házassági jog	(439)347.6	„ Családi jog
347.65(439)	Öröklés a m. jogban.	(439)347.65	„ Öröklési jog

A másik előnye ennek a földrajzi katalógusnak, hogy tehermentesíti a másik két tárgyi katalógust. Megszabadítja a szakkatalógus tárgyszóindexét a földrajzi nevek nyilvántartásának nehézségeitől, és főleg a tárgyszókatálógust mentesíti a földrajzi szempont okozta problémáktól, amelyekről az előzőekben olvashattunk. A tárgyszókatálógus bonyolult szabályozások nélkül megmaradhat annak, ami a lényege: a tárgyi csoportok nyilvántartása. Meg kell még jegyezni azt is, hogy ugyanilyen rendszerű földrajzi katalógus illeszthető bármely más rendszerű olyan szakkatalógus mellé is, amely főtáblázati számok és alosztások kettősségére épül fel, léte tehát nincs a decimális rendszerhez kötve.

A földrajzi katalógusnak ezt a formáját használja a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1950 óta és a Debreceni Egyetemi Könyvtár ugyancsak 1950-től kezdve, bár az utóbbi némileg korlátozottabb mértékben, amennyiben csak a hangsúlyozottan földrajzi jellegű anyagot helyezi el itt, teljességre csak a debreceni és Hajdú megyei anyag esetében törekszik.¹⁶ A Szabó Ervin Könyvtár is újabban ilyen módon dolgozta át földrajzi katalógusát.

A megfelelően kidolgozott földrajzi katalógus tehát nem segédkatalógus, hanem a könyvtár tárgykatalógus-rendszerének, tárgykatalógus-hálózatának szerves darabja. Nemcsak a szisztematikus szakkatalógus és a tárgyszókatálógus egészítik ki egymást, hanem hozzájuk tartozik harmadikként a földrajzi katalógus is. Természetes, hogy a földrajzi katalógus nem tartalmazza a könyvtár egész anyagát, csak a földrajzi, helyi vonatkozásút, de a másik két tárgyi katalógusnak sem kell okvetlenül egyedül teljességre törekednie. Csak egy könyvtári katalógusnak, a szolgálati betűrendes, szerzői katalógusnak kell a teljes nyomtatványállományt tartalmaznia. A tárgyi katalógusok közül a legnagyobb állományról a szakkatalógus számol be. De nagyon kérdéses, hogy vajon ebben a katalógusban kell-e egyesíteni a modern, élő anyag címeit és a régi, csak tudománytörténeti forrásként szolgáló vagy a muzeális anyagét. Nézetünk szerint az olvasót csak zavarja, ha valamilyen tudományos kérdésre vonatkozó anyagot keres, és az újabb irodalom mellett, amire kíváncsi, ösnyomtatványok, XVI – XVII. századi disszertációk, libelli graduales, kétszázéves tankönyvek tömegével találkozik. Olyan könyvtárak, amelyek a régi könyvanyagot külön kezelik, helyesebben járnak el, ha az ilyen régi anyag katalóguscéduláit a decimális katalógusban nem helyezik el, hanem egy sokkal egyszerűbb, a tudománytörténeti kutató számára is alkalmasabb csoportkatalógusban tartják nyilván. Ez nagymértékben tehermentesíti és áttekinthetőbbé teszi a decimális katalógust. Hogy a régi könyvek határát hol húzzák meg, az az illető könyvtár funkciójától, állományától függ. Könnyen el lehet képzelni, hogy egy technikai vagy orvostudományi könyvtár

¹⁶ VARGA László: *Könyvtárunk szakozási rendszere a szakkatalógus tükrében.* (A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve. 1954. 189–225. 1.)

napjainkhoz sokkal közelebb vonja meg a történetivé vált korszak határát, mint egy irodalomtudományi vagy általános tudományos könyvtár.

Mindenképpen jóval kevesebb anyagot tartalmaz a szakkatalógusnál a tárgyszó-katalógus, mert ez a szépirodalmat nem közli, ugyancsak nincs értelme tárgyszó-katalógusban ilyen csoportoknak: gyűjteményes munkák, szerzők összes művei stb.

Szakkatalógus, tárgyszó-katalógus és földrajzi katalógus: ezzel a hárommal még korántstul lezárva a tárgyi katalógusok hálózatának lehetséges köre. A szépirodalom nyilvántartására nagyon jó szolgálatot tesz az az eljárás, ha az ilyen munkákat a cím első szava alatt is megtalálhatóvá tesszük (címszó-katalógus). Az Országos Széchényi Könyvtár a betűrendes katalógusba osztja be ezeket a cédlákat, de ez tulajdonképpen szintén egyike lenne a tárgyi katalógusoknak egy bizonyos területen. Történelmi könyvtárban nagyon hasznos lehet a *történelmi katalógus*, amely korszakok szerint gyűjti össze a könyvek címeit. Ebben az esetben azonban nem az a helyes eljárás, amelyet a decimális említett kiadása ajánl, hogy ti. ugyanúgy, ahogyan a földrajzi katalógus a földrajzi alosztás előrevetésével készül, a történelmi katalógust az időalosztás előrehelyezésével alakítsuk ki.¹⁷ Ugyanis nem nagyon gyakran akad olyan kutató, aki pl. a XI. vagy akár a XIX. századra vonatkozó anyagot általában keresné, tekintet nélkül, hogy melyik országról van szó; a történetkutatók túlnyomóan nagy része egy ország bizonyos korszakára vonatkozólag keres irodalmat. Nagy segítségére lehet tehát olyan katalógus, amely erre vonatkozólag ad fölvilágosítást. Gondoljunk például arra, hogy a szakkatalógusnak milyen mérhetetlenül sok helyét kell átkutatnia annak, aki a XVII. századi magyar mezőgazdaságtörténetet keres benne (agrárpolitika, nagybirtok, jobbágyság, parasztság mint társadalmi osztály, mezőgazdasági technika, állattenyésztés, pásztorkodás stb.), vagy általában egy kor művelődéstörténetét, amely nem más, mint az élet mindenestől a múltban, tehát elvben szinte minden szakban fordulhat elő erre vonatkozó anyag. A leghelyesebb eljárás az lenne, ha az előrevetett földrajzi alosztás után állna közvetlenül az előrehozott időalosztás, és azután következne a főtáblázati és alosztás-jelzetek. Így egy történelmi könyvtárnak nem kell külön földrajzi és történelmi katalógus, hanem a kettő egyesítéséből keletkező *földrajzi-történelmi katalógus*.

Természetesen minden könyvtár a maga szükségleteinek és lehetőségeinek mértékében fogja megállapítani, hogy az ő számára a tárgyi katalógusoknak milyen rendszere szükséges. Lehet, hogy megelégszik egyetlen ilyennel vagy csak a szakkatalógussal és a tárgyszó-katalógussal. (Mi szüksége volna egy matematikai könyvtárnak földrajzi vagy szépirodalmi-címszó-katalógusra?) De az is lehet, hogy a felsoroltakon túlmenőleg is még számos katalógus fogja teljessé tenni az olvasók számára vagy szolgálati célból készült katalógusainak hálózatát. A lényeges csak az, hogy a katalógusokat sohase önmagukban, egymástól elszigetelten állítsuk föl, hanem a *tárgyi katalógusok is egymáshoz szorosan kapcsolódó szerves rendszerben épüljenek ki*.

CSAPODI CSABA

A megyei könyvtárak cikk-katalógusairól. Figyelembevétel a magyar könyvtárügy jelenlegi helyzetét, már több megyei könyvtárunk alkalmas lenne tudományos és kutató feladatok ellátására. Pillanatnyilag még az anyagi kötöttségek (szűk beszerzési keret), a kis személyzet és sok esetben a raktározási problémák megnehezítik a feladat megvalósítását. A megyei könyvtárak munkatársainak szakmai felkészültsége egyre erősödik, a többéves gyakorlat, a szakmai továbbképzés egyre közelebb hozza a megyei könyvtárak dolgozóit a tudományos könyvtárakéhoz.

¹⁷ Ezt a megoldást alkalmazza a Debreceni Egyetemi Könyvtár. L. VARGA: *i. m.*

A tudományos tevékenység megindításáról — egyelőre bármily kis keretek között is — egy megyei könyvtárnak sem szabad lemondania, mert ezt megköveteli tőlük a nemzeti kultúra. „A tájismereti anyag gyűjtésének és feltárásának hivatott intézményei a megyei könyvtárak . . . *Ez a munka egyben a megyei könyvtárak tudományos igényű munkájának kezdete is.*”¹ A magyar könyvtárosok II. Országos Konferenciája (1955. május 26–27) a tudományos könyvtárak legfontosabb teendői között jelölte meg a folyóiratok tartalmi feltárását. Véleményem szerint ez a munka nem csupán a nagy tudományos könyvtárak feladata, hanem elsőrendű kötelessége a megyei könyvtáraknak is.

A cikk-katalógusok kérdése a tájismereti anyag feldolgozása során kerül előtérbe. A tájismereti gyűjtemény katalógusában feltétlenül szerepelniök kell a különböző periodikákban megjelent cikkeket, értekezéseket, tanulmányok címléírásainak is. Ez igen nagy segítséget jelent mind a könyvtár, mind a kutatók számára. A megyei könyvtárak táj-katalógusának alapja elsősorban a *Magyar Folyóiratok Repertórium*a. A repertórium-ból minden közleményt szükséges felvenni katalógusunkba, melynek helyi vonatkozása jelentős, függetlenül attól, hogy jár-e a folyóirat a megyei könyvtárba, vagy nem. Ez esetben vagy eltérő színű cédulákon készítjük a címléírásokat, vagy külön jelzéssel hívjuk fel az olvasók figyelmét. Az országos és a helyi lapokban megjelent — a *Magyar Folyóiratok Repertórium*ában nem szereplő — cikkek kiválasztása a tájismereti anyaggal foglalkozó könyvtáros döntésére van bízva. Itt az anyag válogatásához fontos a helytörténeti ismeret és a politikai és szakmai felkészültség.

Helyesnek látnám, ha a tájanyag katalógusa az alábbiakat tükrözné :

1. A megyei pártbizottság határozatai, jelentős közéleti vezetők által a megyében tartott beszédek.

2. Megyei szempontból jelentős beruházások, új ipari és egyéb létesítmények, tervteljesítések.

3. A helyi periodikákban megjelent irodalmi kritikák, könyvismertetések helyi szerzőkről.

4. A terület jelentősebb kulturális létesítményeiről írt közlemények. (Színház, mozi, kultúrház, múzeum, sport.)

5. A megyei könyvtárról írt hírek, újságcikkek.

6. Kiemelkedő kulturális események. (Pl. színházi ősbemutató, helyi szerzők színdarabjai.)

7. Műemlékekkel kapcsolatos hírek. (Pl. restaurálás, jelentősebb régészeti leletek, ásatások.)

A tájismereti anyagra vonatkozó cikkek katalógusa egybeolvad a tájjellegű könyvek vagy egyéb kiadványok címléírásaival ; helyes, ha a könyvek katalóguskartonjaitól elütő színű kartonon készítjük a címfelvélt.

A cikk-katalógusnak a megyei könyvtárakban teljesen külön katalógust kell képeznie, melynek célja a könyvtárba járó periodikák tartalmi feltárása. Amíg a tájismereti katalógus elsősorban a kutatók igényeit elégíti ki, addig a cikk-katalógus a bel- és külpolitikai események, a szocialista termelés, a műszaki és technikai újítások, az irodalom és a történelem legújabb problémáiról — általában az új tudományos eredményekről — tájékoztatja az olvasókat.

A megyei könyvtárak cikk-katalógusának alapja ugyancsak a *Repertórium*, melyet helyesnek tartok kiegészíteni a *Könyvtáros* c. folyóiratban közölt *Könyvismertetések és irodalmi cikkek jegyzéké*-vel. A *Könyvtáros*-ból természetesen csak azokat a címeket emeljük ki, melyeket a *Repertórium* nem közöl, így a napilapok irodalmi híryanagát és

¹ RÁCZ Aranka: *A megyei könyvtárak tájismereti anyaga*. Magy. Könyvszle. 1955. 3. sz.

esetleg a könyvismertetések. A cikk-katalógusba címléírások csak olyan periodikákról készülnek, melyek rendszeresen járnak a könyvtárnak. A cikk-katalógus természetesen válogatott anyagot tartalmaz, és csak a jelentősebb közérdekű és időszerű kérdésekről tájékoztatja az olvasókat, figyelemmel a könyvtár adottságaira (pl. műszaki irodalom vagy mezőgazdaság).

A cikk-katalógusunk számára az alábbi tudományágakból válogathatjuk az anyagot:

- 1 Filozófia
- 3 Társadalomtudományok
- 3K Marxizmus--leninizmus
- 3KP Kommunista párt
- 31 Statisztika
- 32 Politika
- 33 Politikai gazdaságtan
- 39 Néprajz
- 621 Gépgyártás
- 7 Művészetek
- 8 Irodalom
- 92 Életrajzok
- 93/99 Történelem

(Természetesen a fenti szakok bővíülhetnek vagy szűkülhetnek a könyvtár profiljának megfelelően.)

A cikk-katalógus kétféle: betűrendes és szakkatalógus. A betűrendes katalógusban a címrendszó szerint csoportosítjuk az anyagot, és a kartonokat is ennek alapján rendezzük. A szerző nevét mint rendszót csak ismertnevű szerzők esetében használjuk, mivel az olvasók a legritkább esetben keresnek szerző szerint folyóirataikat. A szakkatalógus címléírásait az ETO magyar kiadása alapján helyezzük el a katalógusban, és a szakozásnál az Országos Széchényi Könyvtár által használt szakozást követjük.

Felmerülhet a kérdés, hogy a 62-es szakból kiemeljük a 621 általános géptant vagy a 621.3 elektrotechnikát, továbbá hogy a bányászat vagy a mezőgazdasági szakból mit dolgozzanak fel a megyei könyvtárak. Ez minden esetben függ a könyvtár adottságaitól, a terület mezőgazdasági vagy ipari jellegétől és főleg attól, hogy milyen tudományág iránt érdeklődnek legjobban az olvasóterem látogatói. (Így pl. a miskolci Megyei Könyvtár feldolgozza az elektrotechnikai és rádiótechnikai cikkeket is).

A miskolci Megyei Könyvtár a cikk-katalógus-kartonokat stencyl sokszorosítás útján készíti. A címléírásokat akár a *Repertóriumból*, akár más forrásból rögtön stencylre írjuk. Egyidejűleg ceruzával feltüntetjük, hogy cikk-katalógusaink számára hány darab kartont kell sokszorosítani. A sokszorosítás elkészülte után a rendszavak kiemelése és a szakjelezetek kijelölése piros aláhúzással történik.

Ha a megyei könyvtár hálózatához tartozó járási könyvtárak járatják a jelentősebb irodalmi lapokat, akkor a sokszorosításnál levonatokat készítettünk részükre is, mivel a járási könyvtárakban, különösen ott, ahol középiskola van, legkeresettebbek az irodalmi és irodalomtörténeti vonatkozású folyóirat- és hírlapcikkek. Több ízben foglalkoztak már könyvtárosaink a nyomtatott cikk-katalógus-kartonok kérdésével. Legutóbb *A Könyv* 1955. októberi számában a *Szerkesztői üzenetek* között PARÁNYI Györgyné könyvtáros javaslatára válaszol a szerkesztőség, aki az *Irodalmi Tájékoztató* c. melléklet kartonokra való kinyomatását kérte. Ez kétségtelenül nehézségekbe ütközik, főleg az annotációk miatt. Bár számos külföldi műszaki folyóirat perforált kartonokra nyomtatott cikk-katalógus-karton mellékletet ad olvasóinak.

Indokoltnak tartom, hogy a Könyvtárellátó már a közeljövőben készítsen nyomdai úton előállított szabvány katalóguskartonokat a könyvtárak cikk-katalógusai számára. Kísérletképpen egyelőre elegendőnek tartanám itt is a 8-as szak feldolgozását. Az állami könyvtárhálózatba tartozó intézmények egészen bizonyosan örömmel üdvözölnék ezt, és számos könyvtár beszerezné a nyomtatott katalógus-kartonokat.

SZÓLÓSSY TIBOR

A szerzők nevének egységes feltüntetése folyóiratcikkek címében. A könyvtári címfelvételeknek a világ minden táján régi problémája az utónevek megállapítása és feloldása. A *Magyar Folyóiratok Repertórium*a címfelvételezésének tízéves tapasztalatai egyre jobban sürgetik annak szükségét, hogy az utónevek kérdésében rendet teremtsünk. Hiszen a tudomány egyre gyorsabb ütemű fejlődése és a tudományágaknak egyre szélesebb tagozódása mindinkább indokolják a cikk-bibliográfiák és cikk-katalógusok készítését és fejlesztését. Annál is inkább, mivel a legfrissebb tudományos eredményeket rendszerint először a folyóiratok közlik. Márpedig a szerzők azonosítása az utónevek terén jelenleg uralkodó rendezetlenség következtében sokszor majdnem lehetetlen. De a nemzetközi együttműködés előrehaladása is azt kívánja, hogy minden ország kiadványai egységesen magukéva tegyék ezt a problémát.

A *Journal of Cataloging & Classification* 1956. január 1-i száma (Vol. XII.) beszámol S. R. RANGANATHANNak egy a könyvek címlapjának szabványosítására vonatkozó s a címfelvételezést megkönnyítő határozattervezetéről. Ezt az 1955 szeptemberében megtartott brüsszeli nemzetközi könyvtárosi konferencia magáéva tette. A határozat értelmében a könyvek címlapjának versojára kerülnek majd: a vezetéknev, az utónév vagy nevek, az ázsiai és afrikai szerzők esetében az egyéb melléknevek, a születési évszám, elhalt irónál pedig a születési évszám után a halálozás, valamint mindazon különféle nevek, amelyek alatt az illető író már publikált. A szabvány azt is előírja, hogy a vezetéknevet, tehát ami a katalógusban rendsző lesz, más betűtípussal szedjék, és az emelkedjék ki a legjobban. Minthogy pedig a címlap művészi munka, s a művész szabadságát a szabványnak nem szabad befolyásolnia, az első lapra a szabvány nem vonatkozik.

RANGANATHAN javaslata bizonyára megkönnyíti majd a könyvek címfelvevőinek munkáját. Nem terjeszkedik ki azonban a folyóiratcikkek címfelvevőinek előbb említett régi problémájára. De folyóiratokban különben sem lehetne ilyen sok adatból álló információt alkalmazni. Holott az utónevek meghatározásának és feloldásának kérdése a folyóiratoknál még inkább gondot okoz, hiszen a cikkek szerzőinek nevével még nagyobb az anarchia, mint a könyvekénél, ahol az a ritkábbik eset, ha utónevet nem tüntetnek fel. Vannak nyelvterületek, ahol kiteszik az utóneveket; másutt csak kezdőbetűjét vagy betűit. De vannak olyan folyóiratok is, amelyek egyáltalán nem törődnek az utónevekkel, s ez — gyakran előforduló vezetéknevek esetén (mint pl. GROSS, KLEIN, BLACK, SMITH, BIANCHI, ROSSI, KISS, NAGY stb.) — úgyszólván lehetlenné teszi az azonosítást. Némely országban az utónév a vezetéknev elé kerül; másutt mögéje. Egyes folyóiratok a vezetéknevet csupa verzállal szedik, ismét mások a teljes nevet vagy pedig csak a két (esetleg több) név kezdőbetűit nyomják nagy betűvel.

Ki igazodhatik el mármost ezeken az útvesztőkön? Ki ismerheti a világ minden nyelvét és azok utóneveit? Hogyan tájékozódhatik egy európai az ázsiai vagy afrikai nevek között és fordítva? RANGANATHANNak a *Guide to the Treatment of Asian Names in Cataloging and Bibliography* c. műve értékes segítség lesz e tekintetben a világ minden címfelvevője számára. Megoldatlan marad azonban a RANGANATHAN-féle cikkben is említett nehézség a spanyol vagy a magyar, valamint számos más nyelvterületen. Sokszor

a magyar katalogizáló számára is nagyon nehéz, a külföldiek számára pedig megoldhatatlan feladatot jelentenek azok a magyar vezetéknevek, amelyek tulajdonképpen utónevek. Példa erre a *Magyar Textiltechnika* 1956. évi 5. számában megjelent egyik cikk (162–163. l.) két szerzője DEZSŐ István–JÓZAN Dezső. (Az első névnel Dezső: vezetéknev, a másodiknál ugyanaz: utónév.) Vajon egy külföldi címfeltevő hogyan tud ezen eligazodni? – Vagy vegyük például ÖRÖSI PÁL Zoltán nevét. ÖRÖSI PÁL: kettős név, Zoltán utónév. Viszont SZILÁGYI György Jánosnál kettős keresztnévvel van dolgunk. De tovább mehetünk: a *Matematika Tanítása* 1956. 3. kötetében (5. sz.) pl. ezzel a névvel találkozunk: PÁL László György. Ezek közül Pál a vezetéknev, a másik kettős: utónév. A következő két példa még a magyar címfeltevőt is próbára teszi, külföldi pedig hiába kutatja végig hozzá bármilyen jó magyar szótár vagy akár naptár utónév-összeállítását. TERSÁNSZKY Józsi Jenő esetében a második név becézett utónév, viszont TÓTH ZSIGA István nevénel a második név már nem becézett utónév, hanem vezetéknev.

Hasonlóan gondot okoz a címfeltevőknek az azonosításnál az idegen nyelvű magyar folyóiratokban szereplő utónevek különböző nyelveken való írása. Pl. HORVÁTH István neve a következő variációkban fordul elő: – néha ugyanabban a folyóirat-számban is! – HORVÁTH I[stván], HORVÁTH S[tefan vagy Steven], HORVÁTH St[efan vagy Steven], HORVÁTH E[tienne]. Viszont HORVÁTH E. jelenthet még Emerich-et, Ernst-et, Edmund-ot, ENID-et stb., vagy magyar néven Elemér-t, Ernő-t, Edömér-t, Erzsébet-et, Elvirá-t, Enikő-t stb. Amellett HORVÁTH Edmund így is előfordul: HORVÁTH Ö[dön]; HORVÁTH I. pedig jelenthet Imré-t, Ignác-ot, Izidor-t, Irén-t, Ilmá-t stb. HORVÁTH S. jelölhet Sebestyén-t, Sándor-t, Sámuel-t, Simon-t stb. És ezt a sort még számtalan példával folytathatnánk.

Ugyanígy helytelen az ilyen névmegadás: KELENHEGYI M[árton]–UZVÖLGYI F[erenc]–GURDON J. (*Magyar Sebészet*. 1956. 9. köt. 3. sz. 198–200. l.) Az orosz nyelvű kivonat ui. GURDON E.-t tüntet fel. Ez jelenthet Evgenij-t, vagyis Jenőt. A cikk viszont németül jelent meg. Jenő pedig németül Eugen, és semmilyen E-vel kezdődő oros utónév nem felel meg J-vel kezdődő német utónévnek. Ha feltételezzük, hogy Jenőnek hívják az illető szerzőt, miért adják meg magyarul az utónév kezdőbetűjét, s miért nem németül? Kiegészítheti-e nyugodt lelkiismerettel a címfeltevő a fentiek alapján azt a nevet Jenő-nek? Hogyha minden magyar szerzőnél következetesen magyarul írnák ki az utónevet, mégpedig teljes névvel, akkor ilyen problémák fel sem merülhetnének.

Gyakran előforduló külföldi, pl. orosz vezetéknevek esetében is nemegyszer megtörténik, hogy utónév nélkül, vagy pedig háromféle utónévjelzéssel is találkozunk ugyanannak a szerzőnek a nevénel. Pl. NIKITIN Vaszilij Petrovics előfordul egyszerűen így: NYIKITYIN (*Műszaki Élet*, 1956. 10. évf. 3. sz. 6. l.), majd: NYIKITYIN V. (*Akad. Ért.* 1954. 61. köt. 505. sz. 217–220. l.) és NYIKITYIN V. P. (uo. 1955. 60. köt. 502. sz. 319–324. l.), sőt volt olyan folyóirat is, amely mindkét utónevét teljesen kiírta.

Éppígy problémát okoz a címfeltevőknek, ha egyazon magyarországi folyóiratban külföldi szerzők utónevét hol a vezetéknev elé teszik, hol pedig mögéje. Ilyen esetekben egy nem közismert utónév megakadályozhatja a helyes címfelvételt. Vagy ha magyar nyelvű folyóiratban olyan külföldi szerzőtől közölnek cikket, akinek az utóneve szokatlan (pl. a *Bőrgyógyászati és Venerológiai Szemle* 1956. 10. évf. 3. számában, 125–127. l. KERCIKU S. Kadri-tól jelent meg cikk), a címfeltevő a legnagyobb tájékozatlanságban marad.

Hasonlóképpem megoldatlan az asszonynevek kérdése. Magyarországon a gyakorlat az, hogy a házasságban élő nők férjük nevét viselik, a férj utóneve mellé tett *-né* raggal. De írhatják nevüket úgy is, hogy csak férjük vezetéknevét (természetesen *-né* raggal ellátva) vagy csak annak kezdőbetűjét teszik ki a leánynevük elé. Sokan mind-

kettőjük nevét használják, ismét a *-né* szócskát alkalmazva a férj utóneve után, mint szerzői nevet. Pl. FODOR Józsefné, FODORNÉ CSÁNYI Piroska, F. CSÁNYI Piroska vagy FODOR Józsefné CSÁNYI Piroska. Kérdés mármost, hogy a magyarországi idegen nyelvű folyóiratokban — és azok különnyomataiban — hogyan lehetne ezt a címfelvételi problémát megnyugtatóan és egységesen megoldani? Ujabban egyes magyar folyóiratok ilyen formában is közlik az asszonyneveket: J. FODOR (vö. *Acta Geologica Academiae Scientiarum Hungaricae*. 1956. 4. tom. 2. fasc. 131 — 142. l.) Ebből azonban egyetlen magyar címfelvevő sem derítheti ki, hogy ez azonos FODOR Józsefné CSÁNYI Piroskával, holott ez volna a helyes címfelvétel, — s ennek következtében fel sem tudja oldani. Ily módon aztán a magyar nyelvű folyóiratokban megjelent s a magyar névirás szabályai szerint készült eddigi katalóguscédulák mellé természetesen J. FODOR nem juthat oda. Ha pedig P. FODOR—CSÁNYI néven szerepel valamelyik idegen nyelvű folyóiratunkban, akkor esetleg kettősnévknek tekintük majd, s így megint csak nem kerülnek egymás mellé az azonos szerzők katalóguscédulái, illetve a bibliográfiák adatai. És hány ilyen példát tudnánk felsorolni!

Hogy milyen következményei lehetnek annak, ha valamelyik női szerzőnek a folyóiratokban különbözőképpen adják meg a nevét, arra csak egy példát idézünk. KRÁMER Mihályné ilyen neveken található még: M. KRÁMER és Magdalene KRÁMER. Ha történetesen a címfelvevőnek nem sikerül kiegészítenie (KRÁMER Mihályné FALUS Magdolna a teljes neve!) és azonosítania a háromféle nevet, úgy a katalóguscédulák nem kerülnek össze, talán még egy katalógusfiókba sem. Ui. KRÁMER M., illetve KRÁMER Magdalene és KRÁMER Mihályné között legalább 50 féle M-mel kezdődő tulajdonnév képzelhető el. (Magdolna, Malakiás, Manuel, Marcell, Margit stb. és a különböző nyelvű változataik.) De ugyanez állhat férfinevek azonosítására is, ha az utónév kezdőbetűjét nem sikerül feloldani. És ugyancsak alaposan igénybeveszik a címfelvevőnek a találékonyságát, főként pedig idejét az ilyenfajta névjelölések: Á. Cs. Sós (= CSEMICZKYNÉ Sós Ágnes, *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*. 1954. 4. tom. 1—4. fasc. 267—274. l.), vagy K. B. MIKES (= BÁLINTNÉ MIKES Katalin, *uo.* 275—280. l.) stb.

Másik ilyen megoldatlan, de úgy véljük nem megoldhatatlan kérdés a nem latinbetűs nevek kérdése. Ezeket a neveket a különböző, latinbetűt használó nyelvek mind a maguk fonetikájával írják át. Ennek következtében ugyanegy szerzőnek a neve — aszerint, hogy milyen nyelven jelent meg könyve, illetőleg cikke —, más-más helyre kerülhet az ábécé-sorrendben. Pl. Az *Acta Agronomica Academiae Scientiarum Hungaricae*-ben (1956. 6. tom. 1—2. fasc. 27. l.) német nyelven jelent meg egy cikk: szerzőjének nevét így írták: Tschin Schan-pao. Az angol nyelvű kivonatnál így szerepel: TSHIN Shan Pao. Ha legközelebb oroszul közölnének tőle cikkeket, így írnák Чин Шан Пао, amit viszont magyarra Csín San-paonak kellene átírni. Esetleges francia kivonatát pedig TCHIN Chan Pao névvel látnák el.

Meg vagyunk győződve arról, hogy a világ minden táján dolgozó kartársaink még sok hasonló problémáról tudnának beszámolni. Minthogy azonban a mi munkaterületünkön ezek a kérdések okozzák a legtöbb fejtörést, nagyon hasznosnak tartanánk, ha a kiadók, illetve a szerkesztők intézményesen kötelezhetnék a szerzőket arra, hogy teljes nevüket adják meg a folyóiratok számára, s jelöljék meg sajátmaguk a vezetéknevüket. Utónevüket pedig — az azonosítás már vázolt problémáinak elkerülése végett — mindig saját anyanyelvükön használják. A folyóiratok a megadott adatok alapján, a megfelelő helyen s az előbb leírt módon írják ki a teljes nevet. A vezetéknevet, tehát azt, ami a katalógusban rendszó lesz, minden esetben nyomják verzállal, hiszen nagybetűje minden nyomdának van. Más kiemelés esetleg bizonyos betűtípusok hiánya miatt nem volna lehetséges. A nem latinbetűs nevek átírása pedig — az eredeti írású név

mellett — történjék egy nemzetközi fonetikus átírás szerint. Hasznos lenne azonkívül az asszonynevek kiírására valamilyen nemzetközileg egybehangolt megoldást találni.

Az ismertetett problémákkal már régóta küszködünk. A vázolt megoldások a *Magyar Folyóiratok Repertórium*a szerkesztésében végzett tízéves munkánk folyamán nagyjából már megérelelődtek. RANGANATHANNAK a könyvekre vonatkozó javaslata indított arra, hogy e problémák megoldásának sürgősségére cikkünkben rámutassunk, és rendezésükre gondolatainkat a nyilvánosság elé bocsássuk.

SZEKERES MARGIT

A Nemzetközi Szabványügyi Szervezet (ISO) új könyvtári vonatkozású ajánlásai. Az ISO/TC 46 — a Nemzetközi Szabványügyi Szervezet könyvtári és dokumentációs kérdésekkel foglalkozó bizottsága — a következő nemzetközi szabványajánlásokat dolgozta ki:

ISO Recommendation 4 Code International pour l'Abréviation des Titres de Périodiques, 1954. Az ajánlás tartalmazza a folyóiratcím-rövidítés legfontosabb szabályait, pl. a cím egyes szavaiból csak annyi szótagot kell leírni, amennyi a szavak felismeréséhez szükséges, — a szavak sorrendjét megváltoztatni nem szabad, — a névelők, kötőszók stb. általában elmaradhatnak, — az egy szóból álló címet nem rövidítjük stb. — Nálunk az *MNOSZ 3404—51 Folyóiratcím-rövidítések* tárgyú szabvány lényegében azonos módon rendezte a címrövidítések kérdését.

ISO R 8 Présentation des Périodiques, 1955. Az ajánlást az ISO Tanácsa még 1954-ben jóváhagyta, miután azt a tagok többsége, köztük Magyarország is, elfogadta. Az ajánlás — bár ez címében és szövegében nem jut kifejezésre — a tudományos és tudományos jellegű ismeretterjesztő folyóiratokra vonatkozik, és olyan előírásokat tartalmaz, amelyek a folyóiratok cikkeinek könyvtári és dokumentációs feldolgozását és nyilvántartását elősegítik. Az ajánlás elsősorban a szerkesztők és kiadók számára készült, az ő munkájukat is megkönnyíti azért, hogy rendszerbe foglalja azokat a szabályokat, amelyek a folyóiratok számozását, a címadatokat, a címszegélyt, a lap-számozást stb. írják elő. Ilyen előírás pl. hogy a folyóirat minden lapján fel kell tüntetni a cikk szerzőjének nevét, a cikk címét és a folyóirat megjelenésének időpontját. A folyóirat egyes lapjainak fényképezésekor ugyanis ily módon a cikkel együtt az összes szükséges adatok a fényképen is megtalálhatók lesznek. — Az *MNOSZ 3405—51 Folyóiratok fedőlapja, belső elrendezése* tárgyú szabvány lényegében megfelel az *ISO R 8* előírásainak.

ISO R 9 Système International pour la Translittération des Caractères Cyrilliques, 1955. Az ajánlás a cirill-betűs szövegek latin betűkkel való átírásának módját szabályozza. Alapul a betű szerinti átírást választja, amely független az egyes betűknek a különböző nyelvekben ismert eltérő hangzásától. Az átírási táblázat több a magyarban nem használatos mellékjeles betűt is tartalmaz:

ж = ž,   ч = c,   ш = šč,   э = é,   и = š.

Ezeknek átírása a nálunk használatos írógépeken nem is lehetséges. Az *ISO R 9* szerinti átírás nem teljesen azonos az *MNOSZ 3394—51 Cirillbetűs címek átírása könyvtári és dokumentációs célokra* tárgyú szabvány előírásaival, amely szintén a betű szerinti átírást vette alapul, de figyelemmel volt a magyar nyelv sajátosságaira és az írógéppel való átírás követelményeire. Az *ISO R 9* szerinti átírás alkalmazása indokolt minden olyan kiadványban, amely nemzetközi érdeklődésre tart igényt.

BARTA GÁBOR